

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ЯК ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

У статті представлено дослідження проблеми становлення системи вищої освіти Великої Британії як історико-культурний феномен. З'ясовано, що відповідний період охоплює тривалий проміжок часу, починаючи з XII століття (заснування перших національних вищих навчальних закладів) до другої половини XVII століття (завершення Англійської Революції 1640–1660-х років). Протягом означеного періоду було закладено основу національної моделі вищої школи Великої Британії, що відобразила багатий та бурхливий історико-культурний контекст переходу британського суспільства від аграрно-феодалних до індустріально-капіталістичних відносин. Охарактеризовано такі ключові фактори, що вплинули на становлення системи: європейські освітні та культурні традиції; державна політика; джерела фінансування; особливості контингенту вищих навчальних закладів Великої Британії; ідеї епохи Відродження, класичного гуманізму та християнства; взаємовідносини церкви та британської корони; такі історичні події, як період Реформації та Англійської Революції. Визначено такі характерні риси виокремленого періоду: інтернаціональний характер британських закладів вищої освіти; акцент на класичній фундаментальній підготовці; наявність важливої соціальної місії університетів у контексті об'єднання британського суспільства в часи протистояння церковної та світської влади, а також як осередків підготовки державної еліти; ідея освітнього закладу як спільноти однодумців, що функціонує у якості корпоративного об'єднання на засадах розширеної автономії та займає міцну політичну і соціальну позицію; тісна взаємодія британських освітніх закладів на рівні «школа-коледж-університет»; приділення значної уваги функціям виховання та наставництва; обмежені можливості з реалізації соціальної мобільності; утилітарний характер вищої освіти; жорсткий державний контроль у періоди значних соціальних змін; пряма залежність кількості студентів британських університетів від флуктуацій соціально-політичного контексту.

Ключові слова: вища освіта, Велика Британія, середньовіччя, історичний рельєф, культурний контекст.

Постановка проблеми. Наміри України приєднатися до європейської та світової спільноти як повноправний партнер зумовили необхідність значних трансформаційних змін у вищій школі. Стратегія реформування системи вищої освіти України визначає ключові завдання впровадження відповідних змін, а саме: забезпечення високої якості надання освітніх послуг та рівного доступу до їх отримання для всіх громадян України; реорганізація системи менеджменту вищої освіти; трансформація закладів вищої освіти в осередки незалежної думки; створення чесної конкуренції між закладами вищої освіти різних форм власності; налагодження ефективних і взаємовигідних відносин між ринком праці та вищою школою; інтеграція вітчизняної академічної спільноти до міжнародного наукового та освітнього простору. У тому ж документі [1] йдеться про те, що практична реалізація стратегічних завдань зумовлює необхідність дослідження та впровадження успішного досвіду розвинутих країн, зокрема Центральної та східної Європи.

Більш детальне вивчення державних ініціатив у контексті модернізації вітчизняної системи вищої освіти, зокрема зазначених у діючій редак-

ції Закону України «Про вищу освіту» [2], звертає нашу увагу на оперування такими галузевими поняттями, як «автономія закладу вищої освіти», «ендаумент», «результати навчання», «особа з особливими освітніми потребами», «компетентність» «засновник закладу вищої освіти» «академічна свобода» тощо. Зазначені терміни та їх тлумачення є близькими по духу освітнім традиціям такої високорозвиненої країни, як Велика Британія, візитної карткою якої є надання освітніх послуг міжнародного класу на засадах забезпечення автономії закладів вищої освіти, зокрема в контексті їх фінансової незалежності та академічної свободи, а також сприяння освітнім інноваціям і дотримання академічної доброчесності.

Актуальність дослідження британської системи вищої освіти також зумовлена тісними партнерськими зв'язками Міністерства освіти і науки України та головним представником Великої Британії в Україні з питань освітньої, наукової та культурної співпраці – Британської Радою. Так, у 2015 році сторонами було підписано Меморандум про співробітництво на 2016–2019 роки [3] з метою практичної реалізації домовленостей у межах Угоди між Урядом України та Урядом Об'єднаного

Королівства в галузі освіти, науки та культури, підписаної у 1993 році [4]. Зокрема, серед ключових завдань на цей період визначено підвищення обізнаності населення України щодо освітньої системи Великої Британії, надання підтримки в контексті вдосконалення діяльності вітчизняних ВНЗ, сприяння визнанню британських кваліфікацій на території України, залучення Британської Радою Міністерства освіти і науки України до міжнародного діалогу щодо розвитку сучасної освіти та інноваційних практик у зазначеній сфері. Таким чином, система вищої освіти Великої Британії, зокрема в період її становлення як історико-культурного феномена, наразі є актуальним напрямом наукового пошуку для вітчизняної академічної спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблему становлення та розвитку системи вищої освіти Великої Британії досліджували такі вчені, як Р. Андерсон, М. Тайт, Ш. Ротблатт, П. Скотт, Т. Нібом, Т. Пітсч та інші.

Серед вітчизняних дослідників, які останнім часом присвячували свої роботи вивченню вищої школи Великої Британії, на наш погляд, варто відзначити публікації Л. Віннікової, Я. Бут, Т. Потапенко, А. Подолянської, А. Саргсян, О. Шевчук та інших.

Незважаючи на достатню кількість ґрунтовних праць, присвячених проблемі становлення та розвитку британської університетської освіти, питання вивчення історичного педагогічного досвіду Великої Британії крізь призму виокремлення особливостей та факторів, що вплинули на формування унікального ландшафту сучасної системи вищої освіти Об'єднаного Королівства, потребує подальшого дослідження.

Тож, **мета статті** – дослідити період становлення вищої освіти Великої Британії як історико-культурний феномен.

Виклад основного матеріалу. Як визнають самі британські експерти з вищої освіти, разом із церквою та монархією університети є найдавнішими та найбільш інтернаціоналізованими інституціями Великої Британії. Адже історія становлення британської системи вищої освіти тісно пов'язана з європейськими традиціями. Так, Європейський університет було започатковано у дванадцятому столітті або навіть раніше (дата заснування Болонського університету, що традиційно вказується – 1088 рік). А невдовзі було відкрито Університет у Парижі. Ці два заклади сповідували альтернативні моделі управління. У Болонії був «університет студентів», а в Парижі – «університет магістрів» (викладачів). Цікаво, що вибори ректора студентами, що мають місце в найбільш шанованих шотландських університетах дотепер, є спадщиною болонської традиції. Європейська традиція також передба-

чала наявність чотирьох факультетів, де після підготовчого відділення з опанування мистецтв студенти обирали майбутню професіоналізацію на факультеті теології, медицини або юриспруденції. Узагальнюючи вищевикладене, потрібно відзначити, що інтернаціональний характер університетів середньовіччя у Великій Британії, був також зумовлений необхідністю отримати дозвіл на прийом кандидатів від Папи Римського, природними процесами міграції студентів та науково-педагогічного складу, а також універсальною сутністю самого феномена навчання.

Повний курс з опанування мистецтв та теології передбачав тривалий процес навчання з великою кількістю іспитів та ґрунтовною практичною підготовкою. Основною дисципліною в університетах середньовіччя була логіка, зміст якої спирався на роботи Аристотеля, що містили великий обсяг знань із природничих і гуманітарних наук, інтерпретований християнськими коментаторами. Студенти вивчали тексти та коментарі під керівництвом наставників, а також мали довести власні здібності під час публічних диспутів шляхом презентації власних суджень і переконливого обґрунтування своєї позиції. Очевидно, що такий підхід радше розвивав аналітичне та логічне мислення в межах ортодоксальної моделі, аніж сприяв розвитку критичного світосприйняття та виникненню нових ідей. Але перевагою такого підходу можна визначити забезпечення глибокої фундаментальної підготовки, яку студенти отримували в результаті здобуття університетської освіти в період становлення вищої школи Великої Британії.

Варто відзначити, що європейські університети ніколи не були лише релігійно спрямованими структурами. Вони також потребували підтримки держави та у свою чергу захищали інтереси світської влади. Зокрема, британські університети користувалися особливою популярністю серед представників монархії. Зважаючи на те, що час від часу між церковною та світською владою виникали конфлікти, університети були тією ланкою, що мала здатність заповнювати та згладжувати цей розрив. Тож, в обмін на послуги посередника університети не підпорядковувалися напряму місцевим єпископам, мали високий рівень автономії, привілеї, а також юридичні права корпоративних структур, що володіли майном. Крім того, члени університету звільнялися від підпорядкування юрисдикції міст, в яких були розташовані освітні заклади. Цікаво, що ці правила діяли в окремих частинах Великої Британії до XIX, а подекуди й до XX століття.

Британський університет середньовіччя був передусім спільнотою однодумців (з лат. «universitas» – колектив, об'єднання) та відображав ідею цілісності процесів навчання та співіснування. В університетах міст Оксфорд та Кембридж

«комунальна» ідея відображена навіть в архітектурі коледжів – каплиць, обідніх залів, гуртожитків та внутрішнього подвір'я. Але варто зазначити те, що проживання студентів у коледжах було порівняно пізнішим надбанням системи вищої освіти Великої Британії, запозиченим у Паризького університету. В більш ранній період студенти мали орендувати житло в місті, де розташовувався університет, жити в гуртожитку (наприклад, Оксфордського університету) або у хостелі (як в Університеті м. Кембридж) та відвідувати заклад вищої освіти. У цьому контексті перевагою коледжів був той факт, що вони представляли об'єднану структуру, яка мала відповідні юридичні привілеї, а також постійний інвестиційний дохід. Зазвичай йшлося про землі, які вони отримували від засновників і меценатів – представників аристократії та королівської родини. Отриманий дохід покривав утримання будівель, проведення спільних релігійних богослужінь, а також стипендії для молоді.

На ранньому етапі становлення діяльності коледжів, які з'явилися у тринадцятому столітті, навчатися та здійснювати дослідницьку діяльність мали право лише студенти високого рівня (сучасний еквівалент магістратури). У свою чергу першими коледжами, які прийняли студентів рівня бакалаврату, були Кінгз Холл у 1317 році в м. Кембридж та Нью Коледж у м. Оксфорд у 1379 році. До речі, Нью Коледж, заснований єпископом Вільямом Вікехемом, було створено спільно зі школою у м. Вінчестер. Тож, учні зазвичай переходили зі школи до коледжу і часто у зворотному напрямку як викладачі. Ще одним прикладом міцного партнерства школи та закладів вищої освіти є історія коледжу в місті Ітон. Зрозуміло, що знаходячись зовсім неподалік від королівського замку Віндзор, заклад завжди був під особливим патронажем британської королівської родини. Ще король Генріх VI заснував означений заклад у 1440 році з метою підготовки учнів до вступу до Кінгз Коледжу. Таким чином, ми можемо зробити висновок про те, що зв'язок школи й університету завжди був відмінною рисою освітньої системи Великої Британії, що виконувало важливу соціальну функцію.

Крім того, починаючи з періоду пізнього середньовіччя і до сімнадцятого століття включно популярним видом діяльності заможних британських філантропів було заснування та підтримка діяльності граматичних шкіл у містечках різного розміру, що природним чином сприяло налагодженню відносин між університетами та міськими представниками бізнесу та закону. У школах викладали латинську мову, знання якої було необхідним для продовження навчання в університеті. Нерідко випускникам надавалась можливість отримати стипендію для вступу до якогось конкретного коледжу. Також змінювався підхід до організації перебування студентів у період навчання в універ-

ситеті. Це було зумовлено недисциплінованістю і відвертим хуліганством, якими славилася університетська молодь того часу. Тож, біля 1400 року британські університети зобов'язали студентів мешкати безпосередньо в університетських гуртожитках, хостелах або коледжах. Таким чином, ми можемо зробити висновок, що в часи Тюдорів система вищої освіти Великої Британії характеризувалася розцвітом розгалуженої мережі системи коледжів, приділенням великої уваги організації навчального процесу та побуту студентів, зокрема дотриманню ними правил пристойної поведінки та дисципліни, а також обов'язковим проживанням під наглядом наставників.

Викладені вище особливості британської вищої школи в період її становлення були зумовлені, не в останню чергу, контингентом студентів вищих навчальних закладів середньовіччя. І хоча інформація щодо соціального статусу здобувачів вищої освіти тих часів є обмеженою, відомо, що представники аристократичних кіл досить рідко обирали університетську освіту, віддаючи перевагу внутрішній системі навчання, яка передбачала в тому числі опанування військового мистецтва, а також слідування лицарському кодексу честі. Тож, більша частина студентів належала до середнього класу британського суспільства, які походили з родин заможних фермерів, дрібних торговців, комерсантів та ремісників. Свій вклад у процеси соціальної мобільності також вносила церква, яка напряму була зацікавлена в максимальному розширенні мережі духовництва. Таким чином, студенти здобували вищу освіту за рахунок стипендій та фінансової підтримки родини. А вступ до коледжу зумовлював необхідність налагодження особистих контактів з керівництвом закладу та меценатами.

Переважно безграмотне та неосвічене суспільство того часу володіло зачатковими механізмами виявлення та розвитку талантів. Тож, вступ до університету представників дійсно бідних прошарків британського суспільства було рідким випадком. Також потребує уточнення романтичний образ студента британського ВНЗ як мандрівника, який подорожував по всьому світу. Дійсно, багато хто з випускників того часу, отримавши свій перший ступінь з вищої освіти у Великій Британії, продовжував будувати кар'єру в Європі. Але в британських університетах навчалося небагато закордонних студентів. Таким чином, реальний образ середньостатистичного британського студента середньовіччя відрізнявся від навіяного романтичного іміджу.

Ще одне важливе питання, яке, на наш погляд, доцільно розглянути в контексті становлення системи вищої освіти Великої Британії, – це проблема лібералізації вищої школи в середні віки. Так, першопрохідник у галузі досліджень універси-

тетів середньовіччя, відомий британський історик Хейстінг Рашдолл ще у 1890-х роках зауважував, що швидке зростання кількості британських закладів вищої освіти в XIV та XV століттях було викликано переважно потребою держави в освічених юристах та управлінцях. Розвинуте логічне мислення та вміння вести диспути були важливими для широкого кола професій того часу, особливо у зв'язку зі стрімкою урбанізацією та бюрократизацією суспільних процесів. І хоча підготовка інтелектуальної еліти була одним із ключових завдань британських університетів середньовіччя, навчання майбутніх представників церкви та світської державної влади було не менш важливим. Тож, на відміну від ідеального образу університету середньовіччя як осередка «чистої науки», реальна ситуація свідчила про те, що навіть теологія в ті часи була прикладним предметом для британського суспільства, яке вважало спасіння душі сенсом існування людини.

Варто визнати також той факт, що в ті часи медичні факультети не відігравали такої важливої ролі у Великій Британії, як це було в Європі. Причина полягала в тому, що особливою прихильністю з боку королівської влади (у вигляді великих земельних наділів та правових привілеїв) користувалися юридичні відділення, які готували висококваліфікованих державних службовців. Також влада активно використовувала потенціал найвищого керівництва церковної влади заради інтересів держави. Так, заможні представники церкви займали місце серед найбільш щедрих благодійників британських університетів. Одним з яскравих підтверджень тому є Кардинал Коледж в Оксфорді, побудований кардиналом Томасом Уолсі, який одночасно займав посаду канцлера Англії та вважався одним із найвпливовіших людей Великої Британії свого часу. Таким чином, ми можемо дійти до висновку, що в період становлення британська система вищої освіти мала чітко виражений утилітарний характер.

Вирішальним епізодом у контексті становлення системи вищої освіти Великої Британії відіграв розрив Генріха VIII з Римом, який поставив під жорсткий королівський контроль англійську церкву та освітню галузь. Так, у 1535 році король відрядив уповноважених представників до обох британських університетів з метою «впровадження змін». Практичним результатом цих змін, починаючи ще із середини 1520-х років, стала ліквідація майже тридцяти монастирських коледжів і вилучення їхнього майна на користь державної казни. Від університетів, які були оберегом релігійних традицій та вихователів британського духовенства, король очікував підтримки його державної політики, спрямованої на відокремлення англійської церкви і, відповідно, галузі вищої освіти від впливу Європи.

Іншим важливим завданням представників Генріха VIII під час візитів до університетів було забезпечити дотримання релігійної конформності. Від освітніх закладів вимагалось визнати перевагу королівської влади над церковною та відмовитися від служіння Апостольському престолу. Також комісія втрутилася в програму підготовки студентів. Зокрема, було повністю зруйновано систему викладання канонічного права, наявні літературні джерела були розподілені за принципом «рекомендовано» або «заборонено». Тож, викладання теології відтепер спиралося на Біблію, а не на труд авторитетних авторів середньовіччя. Укази королівської комісії щодо наповнення навчального змісту в цілому відображали ідеї епохи Відродження та руху Реформації. Хоча варто відзначити той факт, що і до 1535 року вплив класичного гуманізму достатньо чітко відчувався у змісті програм з підготовки обох британських університетів.

Як протягом періоду, що передував Реформації, так і після цього метою гуманістів було «очистити» релігію. Це передусім передбачало закладання чіткої наукової та біблійської основи, а також введення у програму викладання грецької мови та івриту. Повернення до класичних авторів зумовило акцентування уваги на вивченні літературних текстів, складанні вишуканих творів латинською та грецькою мовами, а також на оволодінні мистецтвом риторики й переконування. Нова програма поєднувала звернення до класичних авторів з аристотелівською логікою. І хоча згодом зазначений підхід все більше піддавали критиці, до початку епохи просвітництва в британській освітній культурі домінували об'єднанні ідеї та ідеали класичного періоду і християнства.

З академічної точки зору, XVI століття стало вирішальним періодом в історії становлення системи вищої освіти Великої Британії в контексті переходу ініціатив із провадження освітніх інновацій від університетів до коледжів. У британських університетах середньовіччя викладання здійснювали «магістри-регенти», тобто нещодавні випускники, для яких викладацька діяльність була обов'язковою частиною їх подальшої підготовки з метою отримання вищого ступеня. Але, починаючи з XV століття, такий підхід почали змінювати, викладацькі посади стали займати лектори та професори, які працювали за оплату. Тюдори намагалися, таким чином, відновити високий рівень викладання в університетах. Зокрема, Генріх VIII запровадив такі 5 кафедр у кожному з університетів: з теології, грецької мови, івриту, світського законодавства та медицини. Інші меценати також мали дотримуватися встановленого порядку. Але ці ініціативи були занадто спізними тоді, коли коледжі вже впевнено практикували більш студентоцентровані та гнучкі форми викладання, а також давали змогу вивчати престижні пред-

мети, оминаючи офіційну програму з вивчення сучасних мов, літератури та наук.

Таким чином, хоча у XVII столітті освітня система Великої Британії, яка базувалась на диспутах та вправах, все ще практикувалась досить широко, загалом авторитет університетської освіти похитнувся. У свою чергу коледжі чудово впоралися із завданням щодо набору студентів та проведенням відповідної атестації випускників. Тож, будівлі університетів, які переважно склалися з бібліотек та екзаменаційних залів, а також обсяг їхніх доходів від оплати за вступ та навчання тьмяніли перед розкішшю коледжів, які в той період як ніколи відчували державну підтримку та були центром суспільного життя. Часто нові коледжі запроваджували в межах опанування конкретної релігійної програми, адже всі церковні конфесії розглядали підготовку нових поколінь священнослужителів як шлях відновлення влади церкви в державі. Також процвітали традиції заснування вищезазначених вищих навчальних закладів на основі регіональних особливостей. Одним із таких прикладів є Джізес Коледж для валійців, який було засновано у м. Оксфорд у 1571 році.

У свою чергу кількість університетських гуртожитків та хостелів стрімко скорочувалася. Так, в Оксфорді, де у 1505 році нараховувалося 52 гуртожитки, вже у 1537 р. залишилося лише 8, деякі з яких дожили до XIX століття. Більшість же подібних будівель зникла і була поглинута коледжами. Останні також отримали майно в результаті знищення монастирських коледжів та розподілення церковного майна під час процесу Реформації. Збільшення кількості студентів коледжів звернуло увагу керівництва університетів та батьків студентів на підвищення рівня дисципліни. Отже, з того часу студенти старших курсів та викладачі мали виконувати обов'язки тьюторів, які слідкували за моральною поведінкою та фінансами підопічних, а також несли відповідальність перед їхніми родинами. Дисциплінарні заходи того часу передбачали спільне покарання та обмеження активності студентів за межами території коледжу.

Привабливість освітньої системи, що пропонували коледжі, в поєднанні з акцентуванням уваги на гуманістичних підходах до освіти в контексті морального та культурного виховання студентів зумовило виникнення так званої «освітньої революції» наприкінці XVI – початку XVII століть, що характеризувалась значним збільшенням кількості студентів із вищих прошарків британського суспільства. Зокрема, спочатку аристократія, а потім і більш широкі маси землевласників почали розглядати університетську освіту як актуальну систему підготовки для нащадків, що мала підготувати до виконання обов'язків на місцевих керівних посадах, у державному апараті, а також у межах таких престижних професій, як юристи та

священнослужителі. Баланс освітніх пріоритетів змістився з професійних факультетів до загальної підготовки. Таким чином, XVI століття об'єднало такі характерні риси освіти вищої освіти Великої Британії, як атрофія професійно-спрямованих факультетів на користь концентрації уваги навколо загальної або «ліберальної» освіти.

Такий підхід контрастував з підкресленою важливістю вивчення права в більшості європейських університетах, яке надавалося в контексті підготовки світської людини та представників державного бюрократичного апарату. Хоча варто відзначити те, що протягом деякого періоду завдяки зростанню кількості «офісних працівників» під час правління Тюдорів та Стюартів вектор освіти рухався у тому ж напрямі, що і в Європі, що у свою чергу дозволило підвищити привабливість університетської освіти. Але подальші політичні події зупинили розростання кількості державних службовців, що і слугувало причиною того, що збільшення кількості студентів вищих навчальних закладів Великої Британії, яке спостерігалось до 1640 року, так і не відновилося в період після 1660-го. Серед характерних рис британської системи вищої освіти також можна виділити роль старовинних університетів, які продовжували відігравати роль найвищої освітньої ланки для вищого суспільства та які все ще були об'єднаними осередками прищеплення духовної культури та освіченості. Отже, складно переоцінити їхній внесок у контексті підготовки правлячої еліти, що мала на меті надбання останніми високого рівня загальної освіченості та моральних цінностей.

Висвітлюючи період «освітньої революції» у Великій Британії, варто відзначити той факт, що історики досі сперечаються щодо конкретних хронологічних меж та варіантів інтерпретації записів, що велись у коледжах, зокрема в разі прийняття абітурієнтів на навчання, що містили дані про соціальне походження студентів. Можна припустити, що у XV столітті в результаті впливу гуманізму вже можна було казати про певну кількість університетських студентів з аристократичних прошарків. Також певну частину тих, хто навчався в університетах, становили представники середнього класу британського міського населення та землевласників. І хоча сучасники жалілися на той факт, що багатіям діставалися стипендії, призначені для бідніших студентів, яким вони були більш потрібні, старий механізм цільового розподілення прибутків від інвестицій університетів (у тому числі за рахунок оплати навчання частиною студентів) забезпечував певний рівень соціальної мобільності, особливо серед тих, хто обирав подальшу релігійну кар'єру.

Говорячи про той далекий період, більшість експертів погоджується в тому, що незважаючи на неповну інформацію стосовно походження сту-

дентів британських закладів вищої освіти, їх кількість, безперечно, зростала. Так, у 1400 році нараховувалося біля 2000 студентів, з яких 1500 було зареєстровано в Оксфорді та біля 500–600 – у Кембриджі. Вже до 1450 року ця кількість зросла до 3000 осіб, серед яких 1700 належало до Оксфордської спільноти та 1300 до Кембриджської відповідно. Записи більш пізнього періоду засвідчують подальше зростання кількості абітурієнтів, зокрема, починаючи з 1600 року. Так, у 1630-му році тенденція досягла кульмінації – було зареєстровано 6000 осіб, що проживали на території вищих навчальних закладів Великої Британії (приблизно по 3000 в кожному з університетів), одну третину з яких становили студенти магістратури та викладачів і дві третини – студенти бакалаврату. Зазначені показники можна розглядати як надзвичайно високі для країни, населення якої в ті часи було біля 5 мільйонів осіб. Таким чином, виявилося, що в зазначений період біля 2,5% чоловічого населення Великої Британії отримувало вищу освіту, враховуючи контингент університетів та юридичних корпорацій (так званих «Судових Іннів»).

Громадянська війна призвела до різкого скорочення кількості студентів, особливо в Оксфорді, який був штаб-квартирою роялістів. Але вже в 1650-му році численність студентів відновилася і досягла свого максимуму (трохи нижче показників 1630-х років) біля 1670-го року. Починаючи з цього періоду і майже протягом всього XVIII століття спостерігалось поступове зменшення кількості університетських абітурієнтів, яке досягнуло свого дна у 1760 році. Після цього відбувалося поступове відновлення чисельності студентів, але воно було нестабільним. Реальна кількість студентів не перевищувала показники 1630-х або навіть 1450-х років аж до 1860-х. У процентному співвідношенні з чисельністю британського населення система вищої освіти Великої Британії не могла повернутися до показників за кількістю студентів 1630-х років аж до XX століття. Отже, вищепредставлені дослідження є доказом того, що характерної рисою становлення системи вищої освіти Великої Британії були значні коливання кількості здобувачів вищої освіти в залежності від зміни історико-політичного контексту.

Після бурхливих подій Реформації правління Єлизавети I було відмічене поверненням порівняно спокійного періоду. Так, у 1559 році з метою встановлення стабільного та збалансованого релігійного ландшафту королева знову відправила комісії до британських університетів. Після цього вона особисто відвідала освітні заклади та була присутньою під час навчальних диспутів. У подальшому керівництво Кембриджського університету звітувало Джеймсу I щодо результатів виконання королівських розпоряджень під час його регулярних візитів до міста Ньюмаркет з метою

участі в кінних перегонях та полюванні. Таким же чином Чарльз I та Джеймс I проводили регулярні перевірки Оксфордського університету під час їхніх візитів до міста Вудсток. Така прискіплива королівська увага поєднувалася зі зростанням олігархії серед керівництва вищих освітніх закладів, що вставала на заміну системі самоуправління середньовічних магістрів. Голови коледжів або, як їх називали, «голови домів» стали ефективним інструментом управління, які здійснювали вплив через Щотижневу Раду в Університеті м. Оксфорд та Головний Сенат Університету м. Кембридж. Таким чином, голова університету, який раніше обирався магістрами, став фактично ставлеником державної влади, який зазвичай обирався з числа крупних аристократів зі зв'язками в суді. Ця посада не була номінальною і голови університетів мали значний вплив. Хоча через те, що вони не мешкали на території закладу, повсякденним адмініструванням займалися перші проректори, яких зазвичай обирали з числа голів коледжів. Зокрема, в період правління Чарльза I Оксфордом завідував архієпископ Уільям Лод, який славився стійкою релігійною позицією та як колишній викладач добре знав специфіку навчального процесу в університеті. І хоча згодом його вкрай принципова позиція в релігійних питаннях призвела до його падіння та смертної кари, Устав, складений Лодом у 1636 році, діяв в Університеті м. Оксфорд до початку Вікторіанської епохи.

Підводячи проміжний підсумок огляду становлення системи вищої освіти Великої Британії, можна стверджувати, що тісні зв'язки з королівською владою посприяли укріпленню політичної та соціальної позиції університетів в британському суспільстві. Так, Закон Парламенту 1571 року підтвердив права та привілеї університетів як корпоративних об'єднань. А у 1604 році заклади отримали право обирати власних представників-членів парламенту, яким вони користувалися до 1948 року. У свою чергу Чарльз I характеризував університети тих часів як «духовні школи», де формувалися найвищі людські чесноти та освіченість, та які керувалися високими моральними принципами, що забезпечували якісну освіту, порядність і законслухняність, а також надавали можливість випускникам слугувати церкві та загальному добробуту держави. Як вже було зазначено раніше, британські університети були тісно пов'язані з керуючою елітою країни, а призначення на управлінські посади в освітньому закладі було виявом аристократичного та королівського благовоління. У свою чергу держава очікувала від «ставленика» безперечної підтримки діючої політичної і церковної влади, а також сприяння дотриманню існуючого ієрархічного порядку в суспільстві. Отже, одним із ключових завдань освітніх закладів у період становлення системи

вищої освіти Великої Британії була підтримка діючої релігійної ідеології та швидке реагування на відповідні зміни в політиці.

У цьому контексті досить узагальнену позицію Оксфорду можна було охарактеризувати як таку, що співчуває старому режиму, тоді як представники Кембриджу більше були схильні підтримувати реформаторів, а згодом і пуританське відгалуження англійської церкви. Так, Марія I, яка була католичкою, у 1554 році зауважувала, що всіх «кембриджців» потрібно піддати суду теологічного факультету Оксфорду. Відповідні наміри завершилися у 1555 році звинуваченням в ересі та стратою через спалення на кострі таких основоположників реформаторського руху, як архієпископ Томас Кранмер і єпископи-протестанти Ніколас Рідлі та Хью Латімер. Їхній приклад, про який нагадує пам'ятник, що було поставлено на місці їхньої страти у 1840-х, згодом зайняв своє місце вже в релігійних спорах ХІХ століття. Після жорстокої релігійної політики Марії, правління її зведеної сестри Єлизавети відзначилося не таким категоричним втручанням. Тож, період її володарювання можна охарактеризувати як відносно мирне співіснування внутрішніх течій англіканства всередині системи вищої освіти Великої Британії, що природним чином здійснювало позитивний вплив на загальну атмосферу освітніх закладів.

У середині ХVІІ століття релігійні та політичні погляди знову поділили британське суспільство на два стани. А університети в черговий раз піддалися значним репресіям. На відміну від досвіду ХVІ століття, нові комісії не виявляли значного інтересу до програми підготовки та реформування університетських уставів. Їхнім ключовим завданням було звільнення «неугодних» владі членів коледжів і заміщення їх на принципово важливих посадах більш прихильними до політики діючої влади. Зокрема, у 1641 році Акт Великої Ремонстрації закликав «реформувати та очистити джерела освіти». Тож, комісії, відряджені Парламентом, звільнили біля половини голів коледжів та викладачів в обох університетах і замінили їх на більш лояльних до державної влади. У подальшому зазначені заклади відчули ще жорстокіші «зачистки» під час вирішального етапу революції.

Згодом, у часи перебування Олівера Кромвеля на посаді Лорда-Протектора, для британських університетів настав період відносного спокою. Хоча у 1654 році в обидва заклади знову були відряджені чергові комісії з перевіркою, регулярно проголошувались пропозиції щодо чергового реформування системи вищої освіти. Означений період також характеризувався виникненням нових освітніх проектів, зокрема, такими пропозиціями, як відкриття Університету в Лондоні та коледжу в північній Англії – в Манчестері або Даремі. Остання ідея

отримала підтримку Кромвеля, що і поклало початок організації відповідного освітнього закладу.

Звертаючись до сутності зазначених ініціатив, на жаль, варто визнати, що на противагу ліберальним закликам реформаторів, на практиці вони мало опікувалися реальною зміною соціальної основи системи вищої освіти Великої Британії. Їхнім головним інтересом, як і їх попередників, було насадження власних релігійних переконань. Тож, такий підхід не знайшов серйозної підтримки в колах Оксфордської та Кембриджської спільноти.

Більше того, «підривні ідеї» спровокували сплеск консервативних настроїв. Такий видатний мислитель, як Томас Гоббс, зауважував свого часу, що саме розповсюдження освіти до 1640 року стало причиною соціальних хвилювань. «Університети нанесли таку саму шкоду британській нації, як свого часу троянській кін – троянцям», – казав відомий філософ. Адже вони не тільки розповсюджували небезпечні думки, але розбухали серед занадто великої кількості людей амбіції такого рівня, які неможливо було задовольнити. І коли запит на підготовлений контингент за такими професіями, як священнослужителі, було перенасичено, незадоволеність цих людей обернулася на політичний та релігійний радикалізм. На думку певної частини британських експертів у галузі вищої освіти, це був яскравий, але не єдиний приклад в історії Великої Британії, коли в організації революції звинувачували відсторонених від реального життя «інтелектуалів». Отже, однією з базових причин зменшення кількості студентів після 1660-го року експерти називають послідовну політику держави, що зумовила ситуацію, коли отримати вищу освіту мали можливість лише забезпечені прошарки британського суспільства (такі як аристократія та крупні землевласники). Це дає нам підставу характеризувати часи становлення системи вищої освіти Великої Британії як період обмеження можливостей для отримання вищої освіти широкими суспільними прошарками.

Висновки і пропозиції. У результаті представленого дослідження виявлено проблеми становлення системи вищої освіти Великої Британії:

– *з'ясовано*, що відповідний період охоплює тривалий проміжок часу, починаючи з ХІІ століття (заснування перших національних вищих навчальних закладів) до другої половини ХVІІ століття (завершення Англійської Революції 1640–1660-х років). Протягом означеного періоду було закладено основу національної моделі вищої школи Великої Британії, що відобразила багатий та бурхливий історико-культурний контекст переходу британського суспільства від аграрно-феодальних до індустріально-капіталістичних відносин;

– *схарактеризовано* такі ключові фактори, що впливали на становлення системи: європейські

освітні та культурні традиції; державна політика; джерела фінансування; особливості контингенту вищих навчальних закладів Великої Британії; ідеї епохи Відродження, класичного гуманізму та християнства; взаємовідносини церкви та британської корони; такі історичні події, як період Реформації та Англійської Революції;

– визначено такі характерні риси виокремленого періоду: інтернаціональний характер британських закладів вищої освіти; акцент на класичній фундаментальній підготовці, що поєднувала ідеї класичного гуманізму та християнства; наявність важливої соціальної місії університетів – об'єднання британського суспільства в контексті протистояння церковної та світської влади, а також як осередків підготовки державної еліти; ідея освітнього закладу як спільноти однодумців, що функціонував як корпоративне об'єднання на засадах розширеної автономії та займав міцну політичну і соціальну позицію; тісна взаємодія британських освітніх закладів на рівні «школа-коледж-університет»; приділення значної уваги функціям виховання та наставництва; обмежені можливості з реалізації соціальної мобільності; утилітарний харак-

тер вищої освіти; жорсткий державний контроль у періоди значних соціальних змін; пряма залежність кількості студентів британських університетів від флуктуацій соціально-політичного контексту.

Список використаної літератури:

1. Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року (проект). URL: http://osvita.ua/doc/files/news/438/43883/HE_Reforms_Strategy_11_11_2014.pdf.
2. Закон України «Про вищу освіту». Редакція від 01.01.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
3. The British Council and the Ministry of Science and Education of Ukraine. Memorandum of Understanding: Cooperation for 2016–2019 dated 08/12/2015. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/mizhnarodna/mou-bc-moes-ukraine-dec2015.pdf>.
4. Угода між Урядом України і Урядом Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії про співробітництво в галузях освіти, науки і культури від 10.02.1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/826_003.

Modestova T. Establishment of the UK system of the higher school as a historical and cultural phenomena

The research on the problem of establishment of the UK system of higher education through historical and cultural contexts has been represented in the article. It has been found that the mentioned above chronology reflected a long period of time starting with the twelfth century (the years of the first national universities establishment) till the late seventeenth century (the end of English Civil War in 1640-1660-s). During the mentioned above period the basis for the UK national model of higher school was built. It accumulated rich experience and turbulent contexts of historical and cultural changes connected with the process of transition from agricultural and feudal patterns to industrial and capitalist systems. The following key factors which influenced on establishment of the system have been characterized: European cultural and educational traditions, state policies, funding resources, characteristics of student population in the UK higher educational establishments, philosophical and pedagogical thoughts of the Renaissance, classical humanism and Christianity flows, relations between Church and British Crown, as well as the periods of Reformation and English Civil War. The following peculiarities of the represented period have been identified: international character of British universities, focus on classical fundamental education, an important social mission of universities aimed at unifying British society in the context of existing controversies between church and secular authorities, idea of an educational establishment as a union of associates, which functioned as a corporate body on the basis of enhanced autonomy, tight interaction within "school-college-university" line, accent on upbringing and mentoring aspects, limited opportunities for social mobility implementation, utilitarian character of higher education, heavy state control in times of social changes, as well as direct correlation between student population quantity and fluctuation of social and political contexts.

Key words: higher education, Great Britain, the Middle ages, historical background, cultural context.